

Александра Ракић
(Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-
уметнички факултет, Центар за
научноистраживачки рад)

Изворни научни рад
УДК 811.163.41'367
821.163.41.09 Crnjanski M.
DOI 10.19090/ppj.2023.54.173-191
Примљен: 13. 7. 2023.
Прихваћен: 28. 9. 2023.

СПАЦИЈАЛНЕ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У АТРИБУТСКОЈ ФУНКЦИЈИ У *РОМАНУ О ЛОНДОНУ* МИЛОША ЦРЊАНСКОГ¹

Предмет рада је семантичко-синтаксичка и стилистичка анализа предлошко-падежних конструкција с просторним значењем у функцији неконгруентног атрибута у *Роману о Лондону* Милоша Црњанског. У анализу су укључене супстантивне синтагме код којих је управни члан именица (примарна или секундарна), а зависни члан предлошко-падежна конструкција с просторним значењем. У раду је извршена анализа и класификација семантичких типова спацијалних предлошко-падежних конструкција. Семантичко-синтаксичка анализа показала је да су најфреквентнији и синтаксички најразноврснији неконгруентни атрибути с обележјем индирективности. Резултати стилистичке анализе показали су да је у овом роману присутно рашчлањавање субординираних конструкција запетом, карактеристично за језик Милоша Црњанског, најчешће у примерима где је управни члан синтагме примарна именица.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски језик, синтакса, семантика, именичка синтагма, неконгруентни атрибут.

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број 451-03-47/2023-01/ 200198).

Чланак представља део необјављеног усменог саопштења са XVI међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* (Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, 29–30. X 2021) под насловом *Неконгруентни атрибути са просторним значењем у Роману о Лондону Милоша Црњанског*.

1. Увод

Три основна елемента просторне локализације јесу објекат локализације, локализатор и оријентир, односно конкретизатор односа између објекта локализације и локализатора (Пипер 2001: 21–22). У основи синтаксичко-семантичког система који сачињавају конструкције с просторним значењем налазе се два семантичка критеријума: тип динамичког и тип статичког аспекта просторног односа. Динамички аспект просторног односа реализује се у значењима директивности (аблативности, адлативности и перлативности) или индирективности (локативности). Статички аспект просторног односа остварује се као непосредна локализованост (интралокализација) и посредна локализованост (екстралокализација). Интралокализација подразумева да је локализација у унутрашњости локализатора или на његовој горњој или бочној површини, док екстралокализација подразумева да се објекат локализације налази изван локализатора (Пипер и др. 2005: 725–741).

У србистици је у досадашњим истраживањима било речи о предлошко-падежним конструкцијама у функцији неконгруентног атрибута (Ивић 1956; Ковачевић 1981а; 1981б; 1982; 2015; 2016; Вукићевић 1970; Дугоњић 1987; Антонић 2006; Арсенијевић 2007; Петковић, Ј. 2011; Редли 2014; 2017; 2019; Марковић 2016). Ковачевић (2015: 14–20) истиче да је приликом анализе супстантивне синтагме неопходно узети у обзир све њене конститутивне елементе будући да се све неконгруентне супстантивне синтагме могу посматрати као кондензатори реченичног значења иако нису настале на исти начин. Наиме, супстантивне неконгруентне синтагме с примарном именицом или заменицом као управним чланом добијене су елидирањем глагола у предикату, најчешће копулативног или семикопулативног, и довођењем елемената синтагме у контактни положај. С друге стране, неконгруентне супстантивне синтагме са секундарном именицом као управним чланом добијене су у процесу номинализације.

За стил Црњанског карактеристично је рашчлањавање реченице и њених субординираних конструкција (Петковић, Н. 2010: 124–132), па се у раду полази од хипотезе да ће се у корпусу јавити и примери где су неконгруентни атрибути посредством запете графички одвојени од управног

члана синтагме. Милић (1996: 58–61) запете код Црњанског дефинише као средства ритмизације смисла и семантичког померања, која одступају од стандардне синтаксе. Код Црњанског је слика света неуравнотежена и нестабилна, што се одражава и на синтаксу, па се разградња синтаксе сматра саставним делом његовог стила (Петковић, Н. 2004: 114). Употребу запете са функцијом ритмизације текста Црњански преноси из поезије на прозна дела (Милић 1996: 58), али и програмске есејистичке текстове (Ковач 1988: 16–25).

Станојчић је указао на два модела интонационог издвајања у прози Црњанског: издвајање тачком, потпуно осамостаљење где исказ добија статус реченице, и издвајање запетом где исказ представља апозитивну одредбу предиката који јој претходи и има тон сниженог, али не и апсолутног завршетка (Станојчић 2008: 103–107). У нашем корпусу забележени су примери сродни другом моделу, с тим што интонационо издвојене јединице нису одредбе предиката, већ супстантивних речи.

Циљ рада јесте анализа семантичких типова неконгруентних просторних атрибута у *Роману о Лондону*, као и указивање на разлике између два синтаксичко-стилистика модела неконгруентне супстантивне синтагме: модела где веза између супстантивне речи и атрибута није прекинута и модела где су супстантивна реч и атрибут одвојени посредством запете.

2. Просторна значења предлошко-падежних конструкција у функцији атрибута

2.1. Индирективност

2.1.1. Непосредна просторна локализација

Неконгруентни атрибути са значењем непосредне просторне локализације у нашем корпусу јављају се у локативу с предлозима *у*, *на* и *ио* и генитиву с предлозима *сред*, *насред* и *код*.

У + *локатив*. Овом конструкцијом исказује се значење интралокализације, што значи да је објекат локализације смештен у унутрашњост локализатора односно појма у функцији неконгруентног атрибута.

Синтагме чији је управни члан примарна именица, а зависни неконгруентни атрибут с просторним значењем у форми *у + локативив* представљају најчешћи тип неконгруентних просторних синтагми у нашем корпусу. Атрибути у овом типу синтагми и семантички су најразноврснији:

Вратанца *у баштици* стајала су одшкринута и ноћу. (18); [...] кога, као сардине *у лименим кутијама*, возе, ујутру, на рад [...] (21); Са црним меленом на глави, и кишобраном *у руци* [...] (27); Нисам се стидео, ни кад сам почео да свирам, у оном кафеу, *у Португалу*. (71); Бивши капетан, *у шшабу Дженкина*, то није знао (115).

Неконгруентни атрибути у локативу с предлогом у јављају се доста ређе уз секундарне именице. Поред тога, имају и знатно мањи број значења, углавном административних јединица и институција:

Где је ту био пријатан живот *у Енглеској* [...] (21); [...] да ће продати своју књижурину о лову *у Сибиру* (48); [...] са губитком запослења *у школи јахања*, у Мил Хилу [...] (96).

На + локативив. Предлог *на* у конструкцији с локативом има значење аеролокализације. Дакле, у неконгруентним синтагмама овога типа локализација је на горњој или бочној страни локализатора односно појма у функцији неконгруентног атрибута.

У нашем корпусу у синтагмама чији је управни члан примарна именица, неконгруентни атрибути су појмови који у локализацији учествују својом горњом или бочном страном, као и именице које означавају узвишене терене:

И то би свет *на њом брдашцу* био већ заборавио [...] (22); Свећа *на стџолу*, крај постеле, била је почела да трепери и да се гаси (50); Човеку се чини, у полумраку, да, као на некој великој, географској, карти, *на зигу* [...] (51); Њена игра очарава јевтину публику *на галерији* [...] (91).

У знатно мањем броју примера, неконгруентни атрибут у форми *на + локативив* јавља се уз секундарне именице:

Доцније га, ипак, то, ванредно клизање, *на леду*, очарава [...] (91); А чему и све те, тобожње, промене, *на обали Маназањереса*? (131).

По + локативив. Овом конструкцијом исказује се значење дифузне индирективности, што значи да се појам у функцији управног члана синтагме

простире по површини, односно различитим тачкама појма у функцији неконгруентног атрибута.

У свим забележеним примерима где је управни члан синтагме примарна именица, а зависни члан синтаксичка јединица у форми *ѿо + локаѿив*, оба елемента су у облику множине. Сваки од неконгруентних атрибута означава више места исте врсте:²

Велика већина жена, *ѿо іраговима*, брзо поружња (202); У те кућице, *ѿо камѿовима*, улази и мушко и женско [...] (251).

Уз девербативну именицу добијену од глагола кретања, конструкцијом *ѿо + локаѿив* указује се да је кретањем у различитим смеровима захваћена цела површина истога локализатора (уп. Пипер и др. 2005: 284):

Његова жена, била је легла на постељу, уморна од лутања *ѿо Лондону* [...] (58); Лутања *ѿо Евроѿи* (145).

Сред/насред + іениѿив. Генитив с предлогом *сред/насред* указује на то да је локализација у средишту појма у функцији неконгруентног атрибута. У нашем корпусу, атрибути у овим формама јављају се уз примарне именице:³

[...] да настави пролаз до једног павиљона, *сред чекаонице* [...] (104); [...] на један јарбол, *сред ѿоі круѿа*, била је дигнута британска застава [...] (270). Жбун седих длака, *насред њеѿових іруди*, вирио је из кошуље, раздрљене (326).

Код + іениѿив. Овом конструкцијом означава се место у коме се завршава кретање отпочето ван њега (уп. Стевановић 1966: 159–162). У примерима из нашег корпуса управни члан синтагме је секундарна именица, добијена од глагола *ѿосеѿиѿиѿи*, а зависни члан представља особу која има улогу површинског експонента физичког простора чији је посесор (уп. Пипер и др. 2005: 147–148):

После те посете *код іосѿође Пеѿѿерс* [...] (346); [...] не остављају га на миру, ни после те посете *код лекара, Крилова* (435).

² Значење ‘по разним местима исте врсте’ развило се из значења ‘по разним тачкама исте површине’ (Ивић 1951–1952: 178).

³ Основни предлог *сред* с генитивом означава исто што и сложени предлози (*усред, насред, ѿосред*) пошто се њиме може означити и место завршетка кретања и вршење радње или простирање у месту с именом у генитиву (Стевановић 1989: 348).

2.1.2. Посредна просторна локализација

2.1.2.1. Одређена посредна просторна локализација

Значење одређене посредне локализације у нашем корпусу у највећем броју примера исказано је инструменталом с предлозима *над*, *иод*, *ипред* и њему сродним генитивом с предлозима *изнад*, *исѿод* и *исѿипред*. На основу обележја МЕСТО ЦЕЛОГ ТОГА ПРЕДИКАЦИЈЕ (+) облици инструментала супротстављени су облицима генитива, који је у погледу овог обележја неутралан, међутим ове конструкције су комутабилне када се генитив јавља у значењу локативности (Пипер и др. 2005: 250). Како се у нашем корпусу неконгруентни атрибути у овим конструкцијама јављају само уз примарне именице, значење глагола мировања је имплицирано (нпр. Божићни украси, *над улицама* [←Божићни украси, који се налазе *над улицама*]), па се наведене конструкције могу посматрати као семантички синоними. Међутим, за разлику од простих предлога *над*, *иод* и *ипред*, сложени предлози *изнад*, *исѿод* и *исѿипред* имају и појачано, односно компаративно значење основних предлога (Белић 1949–1950: 93–95), па би се употребом облика инструментала уместо генитива ова нијанса у значењу изгубила и обрнуто (уп. Божићни украси *над улицама* (*изнад улица*), бар *иод оѿлегалом* (*исѿод оѿлегала*), бицикл *ипред враѿиима* (*исѿипред враѿиа*); стаза *изнад ѿровалије* (*над ѿровалијом*), вода *исѿод мосѿиа* (*иод мосѿиом*), клупе *исѿипред цркве* (*ипред црквом*).⁴

Над + *инсѿруменѿал*; *изнад* + *ѿениѿив*. Ове конструкције имају значење супралокалозације, односно показују да је позиција управног члана синтагме одмерена према горњој спољашњој страни локализатора, тј. појма у функцији неконгруентног атрибута:

Зашто ништа не можеш да нађеш, бар за кров *над ѿлавом*? (43);⁵ Божићни украси, *над улицама*, око Пикадилија, бљештали су [...] (500).

⁴ На пример, предлог *исѿод* добија „све преливе појачаног компаративног значења, почевши од значења *иод* схваћеног у том смислу до *сасвим иод*” (Белић 1949–1950: 95).

⁵ Пошто је у питању устаљен израз, замена конструкцијом *изнад* + *ѿениѿив* била би необична.

[...] па му то иде у сусрет, на једној јединој, уској стази, *изнад њровалије*. (389); Два реда плавих бркова *изнад усџа* [...] (395).

Пог + инсџруменџал; исџог + џениџив. Ове конструкције имају значење сублокализације, дакле, позиција управног члана синтагме одмерена је према доњој страни појма у функцији неконгруентног атрибута:

Они су у тим вагонима, *џог земљом*, стајали стешњени [...] (14); Примакла је затим, из свог малог бара, *џог оџледалом*, лед и виски (340).

[...] сећа се Рјепнина Црвеног мора, *исџог Кавказа*, који је волео. (307); Седела је загледајући у воду *исџог мосџа* (585).

Пред + инсџруменџал; исџрег + џениџив. Ове конструкције имају значење антелокализације, односно указују да је позиција управног члана синтагме одмерена према предњој спољашњој страни неконгруентног атрибута:

Затим га одводи до свог бицикла, *џрег враџима* (269); Кад је видео шоље и самовар на сточићу *џрег собом* [...] (542).

[...] сећа [се], те велике цркве, и клупа *исџрег цркве* [...] (731).

Поред наведених облика, забележени су и примери неконгруентних атрибута у генитиву с предлозима *иза*, *џрекоџуџа* и *џуж* уз примарне именице.⁶

Иза + џениџив. Конструкција указује да је место локализације спољашњост локализатора, која је у контакту с његовом задњом страном:⁷

Ретки пролазници на тим путевима, *иза аероџрома*, окретали су се за њим (22); Тамо, у оном нашем, малом, хотелу, *иза Оџеона* [...] (123).

Прекоџуџа + џениџив. Ова конструкција показује да је место локализације спољашњост локализатора, која је насупрот једне од могућих страна локализатора, мада се у највећем броју случајева имплицира његова предња страна:

⁶ Примери конструкције *за + инсџруменџал* нису забележени.

⁷ У примерима из нашег корпуса на месту конструкције *иза + џениџив* не би се могла наћи конструкција *за + инсџруменџал*.

Тај мали дечко, *їрекойїїа Рјейнина*, посматра Рјепнина, зачуђено (255); [...] у његовим се очима јавља слика очеве куће, *їрекойїїа Аничковскої дворца*. (451).

Дуж + їениїив. Овом конструкцијом може се означавати и непосредна и посредна локализација (уп. Пипер и др. 2005: 151–152), међутим, у примерима из нашег корпуса реч је о посредној локализацији будући да се имплицирана радња обавља паралелно с локализатором:

[...] испразне се и та места, *дуж мора* (247); Ред високог, зеленог, дрвећа, *дуж воде*, заклањао му је вид (611).

2.1.2.2. Неодређена посредна просторна локализација

Неконгруентни атрибути са значењем неодређене посредне просторне локализације у нашем корпусу јављају се у локативу с предлогом *їри*, генитиву с предлозима *код*, *їоред*, *крај*, *близу*, *око* и *између* и инструменталу с предлогом *међу*.

При + локаїїив. Ова конструкција условно се може сврстати у ексклузивне конструкције будући да може упућивати на постојање контакта између локализатора и оријентира (Павловић 2006: 56). У нашем корпусу јавља се ретко, и то уз примарне именице:

[...] он је, полако, дизао поглед према том пару, *їри сїюлу* [...] (285); У нужнику, у собичку *їри улазу* [...] (451)

Код + їениїив. Ова конструкција показује да је место локализације спољашњост локализатора, без прецизнијег одређења о којој се страни локализатора ради. Међутим, за разлику од примера ове конструкције у значењу инклузивне индирективности, код значења ексклузивне индирективности зависни члан има семантичко обележје живо (-). У нашем корпусу примери неконгруентних атрибута у овој форми су ретки, а јављају се и уз примарне и уз секундарне именице:

Она посматра тог човека, *код їрозора*, зачуђено [...] (88); Чиновник, *код сїюла*, који саслушава странке, зачуђено га гледа (134); Руси су их, са великом битком *код Лемберїа*, несумњиво, спасавали (688).

Поред/крај + їениїив. Ове конструкције, као и конструкција *код + їениїив*, показују да је место локализације спољашњост локализатора, без

прецизнијег одређења о којој се страни локализатора ради.⁸ У нашем корпусу, неконгруентни атрибути у овим облицима јављају се уз примарне именице и међусобно су комутабилни (уп. фотеља *ѿоред айарайѿа* (*крај айарайѿа*); сто *крај ѿосѿеље* (*ѿоред ѿосѿеље*)):

[...] док су га госпођа Фои и капетан Бјелајев смештали у једну фотељу *ѿоред айарайѿа* [...] (297); Стигао је до једног малог парка, *ѿоред сѿианице ѿодземне железнице* [...] (455).

Свећа на столу, *крај ѿосѿеље*, била је почела да трепери и да се гаси (50); Зар је и овај свет, у Корнуалији, неки Лондон *крај мора*? (296)

Близу + *ѿениѿив*. Ова конструкција показује да је место локализације спољашњост локализатора и садржи податак о проксималности (Пипер и др. 2005: 148). У нашем корпусу, неконгруентни атрибути у овом облику јављају се само уз примарне именице:

Завидео је том човеку, у том месту *близу океана* (352); [...] да је Рјепнин отпуштен из оног подрума седлара и обућара, *близу дворца Свеѿио Јакова* (510).

Око + *ѿениѿив*. Конструкција *око* + *ѿениѿив* показује да је место локализације спољашњост локализатора, која је у контакту са свим његовим странама и има обележје циркумлативности (Павловић 2006: 58), док је обележје проксималности имплицирано (Антонић 2008: 165). Аtribuти у овој форми у нашем корпусу забележени су уз примарне именице:

Адриена, код њега, има само огрлицу *око враѿа* [...] (214); [...] а ни гвоздена ограда, *око цркве*, није била затворена (538); Свет *око њеѿа* чинио је то ћутке, и брзо (561).

Међу + *инсѿруменѿал*; *између* + *ѿениѿив*. Неконгруентни атрибути у овим облицима у нашем корпусу се јављају уз примарне именице, указујући да је место локализације спољашњост која је у контакту с више локализатора исте врсте.⁹ Ове две конструкције углавном су контекстуални синоними када *између* + *ѿениѿив* има локативно значење (Пипер 1977: 32). Међутим, код конструкције *између* + *ѿениѿив* поред идентификације места „постоји и

⁸ Конструкција *код* + *ѿениѿив* анализирана је засебно јер се њом може исказати и значење непосредне и значење посредне просторне локализације.

⁹ Примери у којима се плуралност локализатора исказује синтагмом коју чине две именице у генитиву јединине са саставним везником нису забележени.

представа о одмеравању места према крајњим границама с обе стране” (Пипер и др. 2005: 149), док се инструменталом само идентификује место локализације.¹⁰ У наведеним примерима инструментал би се могао заменити генитивом, мада се употреба инструментала чини обичнијом (нпр. цигарета *међу њрсиима* (*између њрсију*)), док би замена генитива инструменталом била необична (врата куће *између два дрвореда* (*међу двама дрворедима*)):

[...] повез, око паса, *међу нојама*, био је тако танак [...] (274); Госпођа Фои, са својом, вечном цигаретом, *међу њрсиима*, тумачила је, све то [...] (336).

[...] закуцала [је], енглеским звекиром, на врата куће, *између два дрвореда* [...] (25); Идући дан, почиње, дакле, у тој кући, *између два храсџа*, у очају (94).

2.2. Аблативност

У нашем корпусу значење аблативности исказано је генитивом с предлозима *из*, *с(а)* (непосредна просторна локализација) и *од* (посредна просторна локализација).

2.2.1. Непосредна просторна локализација

Из + *јениџив*. Ова конструкција има значење аблативне интралокализације и подразумева удаљавање из унутрашњости локализатора. Како *из* + *јениџив* има аблативно значење, очекује се да има функцију неконгруентног атрибута уз секундарне именице добијене од глагола кретања. Према томе, у примерима где се ова конструкција јавља уз примарне именице, значење аблативности је имплицирано (нпр. жене *из сџраних земаља* (← жене које *јоџичу из сџраних земаља*), мириси *из кујни* (← мириси који *излазе из кујни*)). Уз именице које означавају људска бића јављају се и неконгруентни атрибути са значењем пребивалишта (в. Ковачевић 1981а: 19–20):

[...] није било лако претворити те, размажене и сентименталне жене, *из сџраних земаља*, у вредне и разборите швеље (75); [...] пролази кроз облаке мириса, *из кујни, канџина, чајџиница и барова* [...] (89); [...] неко високо

¹⁰ Силић и Прањковић праве разлику између линарног интересива – генитива с предлогом *између* и скупног интересива – инструментала (и акузатива) с предлогом *међу* (Silić – Pranjković 2007: 217).

дрвеће *из Порџуїала* [...] (94); [...] показује, кришом, дуг, шкотски, нож, *из џеїа* (200).

Када су посреди секундарне именице, поред именица добијених од директивних глагола, као управни чланови ових синтагми јављају се и именице добијене од индирективних глагола. У синтагмама с управним чланом добијеним од директивног глагола, неконгруентни атрибут у форми *из + їениїив* означава место почетка глаголске радње. У синтагмама с управним чланом добијеним од индирективних глагола, значење аблативности је имплицирано (нпр. говор *из Уједињених нација* (←говор који *їоїиче из Уједињених нација*)):

Говор *из Уједињених нација*, међутим, наставља се у апарату (56); [...] да престане већ једном, са тим разговорима, *из књиїа* (127); [...] био је нека врста пријатног изласка *из їодрума* (190).

С(а) + їениїив. Конструкција *с(а) + їениїив* има значење аблативне ареалокализације и означава удаљавање од површине локализатора који има димензију висине. Неконгруентни атрибути у овој форми у нашем корпусу јављају се уз секундарне именице добијене од директивних глагола, или уз примарне именице, када је значење аблативности имплицирано (нпр. иконе *са Исїока* (←иконе које *їоїичу са Исїока*)). Конструкција *с(а) + їениїив* забележена је само уз примарне именице са семантичким обележјем живо (-):

[...] зачула [се], у свакој кући музика *са раџија* (31); Он скупља грчке, руске, и друге иконе, *са Исїока* (105); [...] и даље се нижу слике *са фарми* [...] (387).

У примерима где је управни члан синтагме секундарна именица добијена од директивног глагола, неконгруентни атрибут има значење места почетка радње:

Писци кажу и то, да смо, само при том силаску *са їозорнице*, сви, једнаки (9); При силаску *са чеїврїої сїраїїа* био се спотакао (537).

2.2.2. Посредна просторна локализација

Ог + їениїив. Генитив с предлогом *ог* представља општеаблативно синтаксичко средство и подразумева удаљавање од локализатора, без податка о ком делу локализатора се ради. У нашем корпусу, неконгруентни

атрибут у овом облику забележен је само уз множински облик именице *корак*:

[...] само сто корака *од лекареве куће* [...] (412); [...] није ни два корака *од ишоја* (719).

2.3. Адлативност

Непосредна просторна локализација у сфери адлативности у нашем корпусу исказана је акузативом с предлозима *у*, *на* и *за*, док је посредна просторна локализација исказана генитивом с предлогом *од*.

2.3.1. Непосредна просторна локализација

У + *акузатив*. Ова конструкција има значење адлативне интралокализације пошто је циљ у границама локализатора. Неконгруентни атрибути у форми *у* + *акузатив* јављају се искључиво као детерминатори секундарних именица добијених од директивних глагола:

[...] плаћа још, по каткад, расељенима, пут *у Кенију* (50); Нема више повратка *у Мил Хил* [...] (85); [...] да разговарамо о мом одласку *у Америку* [...] (242); Степенице за улаз *у брод* одвучене су [...] (557).

На + *акузатив*. Конструкција *на* + *акузатив* има значење адлативне ареалокализације и у нашем корпусу показује да је циљ горња површина локализатора. Поред тога, забележени су примери где ова конструкција означава место на обали у близини воде (мора, океана), па је у просторни однос укључена семантичка компонента квантификације.¹¹ Јавља се искључиво уз секундарне именице настале од директивног глагола:

[...] који су се били окупили око ње, при изласку *на ледену стазу* (90); [...] пловио је све даље, према излазу *на Ајланићик Корнуалије* [...] (565).

За + *акузатив*. Овом конструкцијом се означава циљ кретања под којим се подразумева место, земља (Стевановић 1989: 433–434) или континент, и не може се употребити уз глаголе којима се означава приближавање месту у близини говорника (**Дојуџовао је за Сарајево*)

¹¹ Обала представља узвишење у односу на околни простор и у локализацији учествује својом горњом површином (Арсенијевић 2003: 143).

(Мелингвер 1988: 112). У нашем корпусу ова конструкција забележена је уз именицу *пут*:

На путу за *Лондон*, у садашњост (522); [...] село на путу за *Доркин* [...] (600).

2.3.2 Посредна просторна локализација

До + ĩениїив. Конструкција *до + ĩениїив* представља општеадлативну конструкцију, неспецификовану према позиционим параметрима. Ову конструкцију одликује извесност достизања локализатора или, прецизније, његове близине (Павловић 2006: 105), па се стога условно може везати за посредну просторну локализацију. Неконгруентни атрибути у овој форми јављају се само уз секундарне именице:

Треба неко да плати пут, *до Кеније* [...] (50); [...] зна, пут, *до њене куће* [...] (412); [...] што је, на излету *до двора краља Арїура* доживео [...] (460).

2.4. Перлативност

У нашем корпусу перлативност је исказана ретким примерима конструкција *кроз + акузайїив* и *їреко + ĩениїив*.

Кроз + акузайїив. Акузатив са предлогом *кроз* указује да се пресеца унутрашњост локализатора. У нашем корпусу јавља се уз секундарне именице настале од глагола кретања:

[...] отпочиње опет ходање *кроз рушевине* [...] (138); Пре је значио шетњу *кроз варошицу* [...] (246).

їреко + ĩениїив. Ова конструкција има значење перлативне ареалокализације пошто се пресеца горња површина локализатора. Забележена је уз секундарне именице добијене директивних глагола:

За пролаз *їреко ĩої оїромної ĩрїа* [...] (642); Улаз у Америку, прелаз *їреко океана* [...] (701).

3. Рашчлањавање компонената синтагми

Како је рашчлањавање субординираних конструкција одлика синтаксе Милоша Црњанског, при анализи у обзир су узети и атрибути графички одвојени запетом од супстантивне речи. Поступком издвајања помоћу запете однос зависности прелази у однос напоредности (уп. Петковић, Н.

2004: 135) и напушта се модел логички уређене реченице (Ломпар 2008: 422). Оваква одступања на синтаксичком плану указују на вишак значења, али и „мањак који се може испунити додатним читалачким напором, односно, и тачније, ослобађањем моћи представљања, игром имагинације, као једне од моћи увек уплетених у рефлексивну операцију читања” (Милић 1996: 61).

Када су посредни предлошко-падежне конструкције у функцији неконгруентног атрибута с обележјем индирективности, у нашем корпусу забележен је готово једнак број примера у којима је неконгруентни атрибут одвојен запетом од супстантивне речи и примера где није дошло до рашчлањавања елемената синтагме. У знатно већем броју примера неконгруентни атрибути су одвојени запетом од примарних, него од секундарних именица.

За разлику од индирективних конструкција, код директивних конструкција примери раздвајања чланова синтагми запетом ретки су. Забележени су примери рашчлањавања код аблативних конструкција *из/са* + *їениїив* с примарном именицом и адлативне конструкције *го* + *їениїив* с именицом *їуїї*, док код примера с перлативним значењем рашчлањавања нема.

Синтаксички посматрано, разлог рашчлањавања може бити у настанку ових типова синтагми. Наиме, неконгруентни атрибути уз примарне именице настали су елидирањем комуникативно и стилски редувантних елемента релативне клаузе. Према томе, веза између чланова овога типа синтагме није непосредна, као што је то случај са синтагмама са секундарном именицом насталим у процесу номинализације, код којих углавном не долази до рашчлањавања (уп. кафе, у *Порїуїалу* (←кафе који се налази у *Порїуїалу*) и живот у *Енїлеској* (←*живеїи* у *Енїлеској*)).

Може се приметити да до рашчлањавања најчешће долази ако је именица већ одређена конгруентним или другим неконгруентним атрибутима. У примерима овога типа, неконгруентни атрибути с просторним значењем имају функцију апозитивне одредбе именице за исказивање „додатног коментара” (в. Станојчић 2008: 103–107). Како су ови неконгруентни атрибути добијени елидирањем чланова апозитивне релативне клаузе, која се издваја запетом, очекивано је да Црњански

рашчлањава овај тип синтагми. Тако је у примеру: *Тамо, у оном нашем, малом, хотелу, иза Огеона* (←*Тамо, у оном нашем, малом, хотелу, који се налази иза Огеона*) именица *хотел* већ претходно одређена конгруентним атрибутима (*онај, наш, мали*), па клауза *који се налази иза Огеона*, која је сведена на неконгруентни атрибут *иза Огеона*, нема рестриктивну функцију, већ представља „додатни коментар” односно додатну информацију о именици уз коју стоји (*хотел*). Такође, приметно је да се предлошко-падежна конструкција одваја запетом када се може тумачити двојачко, као одредба супстантивне речи и као одредба предиката (нпр. *Божићни украси, над улицама*, око Пикадилија, бљештали су (← *Божићни украси над улицама* – неконгруентни атрибут; ← *бљештали су над улицама* – адвербијална одредба за место).

У нашем корпусу забележен је мањи број примера где се са синтаксичког аспекта не би могао утврдити разлог рашчлањавања синтагме (нпр. *зна, пут, до њене куће*).¹² Оваква одступања са стилистичког аспекта могу се тумачити као спољни, механички поступак, који доприноси ритмизацији и динамизацији текста (уп. Петковић, Н. 2004: 135–137), али и усмерава читаочеву пажњу (уп. Милић 1996: 61). Нестабилна синтакса одражава нестабилну слику спољашњег света и унутрашњег света ликова романа (уп. Петковић, Н. 2004: 114).

4. Закључак

Сprovedена анализа показала је да се у сфери индирективности неконгруентни просторни атрибути јављају и уз примарне и уз секундарне именице. Неконгруентни атрибути с обележјем индирективности најфреквентнији су и синтаксички најразноврснији.

У роману су забележене конструкције за исказивање сва три облика директивности. Неконгруентни атрибути с обележјем директивности, као што је очекивано, јављају се уз секундарне именице настале од директивних глагола. Изузетак су аблативне конструкције *из/са + њенићив*, које се јављају и уз примарне именице, док је значење директивног глагола имплицирано.

¹² Неконгруентни атрибут стоји уз секундарну именицу која није одређена другим атрибутима.

Резултати анализе показали су да у примерима с примарном именицом као управним чланом често долази до раздвајања чланова синтагме запетом. Синтаксички, ово раздвајање може се тумачити слабијом везом између примарне именице и неконгруентног атрибута у односу на везу између секундарне именице и неконгруентног атрибута. Стилистички, ращчлањавање се може тумачити као средство ритмизације и динамизације текста, али и као одраз нестабилности света приказаног у роману.

ИЗВОР

Црњански, Милош (1996). *Роман о Лондону*. Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Ивана (2006). Темпорална детерминација номиналном формом у акузативу у стандардном српском језику. У: *Коинитивнолинвиситичка проучавања српског језика: зборник радова* (ур. П. Пипер). Београд: САНУ. 47–71.
- Антонић, Ивана (2008). Синтакса и семантика предлога *око*. *Семантичка проучавања српског језика* (ур. М. Радвановић, П. Пипер). Београд: САНУ. 161–179.
- Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/1: 107–265.
- Арсенијевић, Нада (2007). Падежни неконгруентни атрибути у језику Стевана Сремца. У: *Синтаксичка исцртавања (дијакхроно-синхрони план)* (ур. Ј. Грковић-Мејдор, В. Ружић). Нови Сад: Филозофски факултет. 114–138.
- Белић, Александар (1949–1950). „Депрефиксација” у словенским језицима (предлози типа изнад и слични појави). *Јужнословенски филолој*. XVIII: 87–101.
- Вукићевић, Милосав (1970). Предлошко-падежне конструкције у функцији атрибута у првим два књигама песама и у књизи народних приповедака Вука Караџића. *Зборник Филозофског факултета у Приштини*. VIIA: 565–582.
- Ивић, Милка (1951–1952): О предлогу *по* у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолој*. XIX/1–4: 173–213.
- Ивић, Милка (1956): Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик*. VII/7–10: 260–269.
- Ковачевић, Милош (2015). *Кроз синтагме и реченице*. Београд: Јасен.

- Ковачевић, Милош (2016). Стилска маркираност (не)конгруентних атрибута у Тешићевој поезији. У: *Звук, мейтар и смисао у поезији Милосава Тешића: зборник радова* (ур. Ј. Делић, А. Јовановић). Београд: Институт за књижевност и уметност, Требиње: Дучићеве вечери поезије. 201–230.
- Ломпар, Мило (2018). *Црњански – биографија једној осећања*. Нови Сад: Православна реч.
- Марковић, Александра (2016). Могућност трансформације именичких синтагми с генитивом материје у синтагме с конгруентним придевским атрибутом. *Наш језик*. XLVII/1–2: 11–24.
- Милић, Новица (1996). Зарез Црњанскога (2): Естетика запете. У: *Милош Црњански: теоријско-естетички ирисију књижевном делу* (ур. М. Шутић). Београд: Институт за књижевност и уметност. 57–67.
- Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској јословнојравној иисменоси*. Нови Сад: Матица српска.
- Петковић, Новица (2004). *Опегди о српским иесницима*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Петковић, Н. *Два српска романа: сџугије о Нечистој крви и Сеобама*. <<https://slidepdf.com/reader/full/dva-srpska-romana-novica-petkovic1>>. 26. 12. 2022.
- Петковић, Јелена (2011). Акузативне конструкције са предлогом *кроз* у функцији неконгруентног атрибута. У: *Савремена ироучавања језика и књижевности: зборник радова са II научној скуија младих филолоја Србије*, књ. 1 (ур. М. Ковачевић). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет. 231–238.
- Пипер, Предраг (1977). Обележавање просторних односа предлошко-падежним конструкцијама у савременом руском и савременом српскохрватском књижевном језику. *Прилози ироучавању језика*. 13–14: 1–51.
- Пипер, Предраг и др. (2005). *Синиакса савременоја српској језика: ирисија реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ; Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.
- Редли, Јелена (2014). Когнитивнолингвистичка анализа адноминалног генитива у српском језику. У: *Конијексии: зборник радова* (ур. И. Живанковић Секеруш и др.). Нови Сад: Филозофски факултет. 199–212.
- Редли, Јелена (2017). Типологија адноминалног пратилачког инструментала. *Зборник Маишице српске за филолојију и линвистику*. LX/2: 135–147.
- Редли, Јелена (2019). Именичке синтагме са начинским значењем у српском језику. *Зборник Маишице српске за филолојију и линвистику*. LXII/1: 45–56.

- Станојчић, Живојин (2008). *Из језика њрозе Милоша Црњанској*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, Михаило (1966). Генитивне синтагме с предлогом код и неке њихове опозиције. *Наш језик*. XV/3–4: 158–179.
- Стевановић, Михаило (1989). *Савремени српскохрватски језик (грамаиички системи и књижевнојезичка норма): II Синиакса*. Београд: Научна књига.

*

- Dugonjić, Helena (1987). Još ponešto o inkongruentnom atributu (Genitiv bez prijedloga). *Književni jezik*. XVI/3–4: 148–155.
- Kovač, Zvonko (1988). *Poetika Miloša Crnjanskog*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Kovačević, Miloš (1981a). Atributi sa mjesnim značenjem u srpskohrvatskom standardnom jeziku. *Književni jezik*. X/2: 7–24.
- Kovačević, Miloš (1981b). Posesivne imeničko-padežne sintagme u djelima Anđelka Vuletića. *Književni jezik*. X/3: 25–35.
- Kovačević, Miloš (1982). Tipovi nekongruentnih atributa uz deverbativne imenice u djelima Anđelka Vuletića. *Književni jezik*. XI/2: 81–92.
- Melvinger, Jasna (1988). Prijedložni padežni izraz za + akuzativ u označavanju prostornih odnosa. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*. XXXVI/4: 110–116.
- Piper, Predrag (2001). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XXI vek.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković (2007). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Aleksandra Rakić

SPATIAL PREPOSITIONAL CASE CONSTRUCTIONS IN THE ATTRIBUTIVE
FUNCTION IN MILOŠ CRNJANSKI'S *NOVEL ABOUT LONDON*

Summary

The subject of the paper is the syntactic-semantic and stylistic analysis of incongruent attributes with spatial meaning in Miloš Crnjanski's *Novel about London*. The phrases with a noun head and a dependent prepositional case construction with spatial meaning are included. The paper analyzes and classifies the semantic types of spatial prepositional-case constructions. The semantic-syntactic analysis showed that the most frequent and syntactically diverse are incongruent attributes with the meaning of indirectness. The results of the stylistic analysis showed that there is a separation of subordinate constructions with a comma, which is characteristic of the style of Miloš Crnjanski. Separation of syntagm elements is most common in examples with the common noun head.

KEY WORDS: Serbian language, syntax, semantics, noun phrase, incongruent attribute.

Мср Александра Ракић
Центар за научноистраживачки рад
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу
Република Србија
Aleksandra.rakic@filum.kg.ac.rs

